

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

عنوان:

ترجمه و نقد کتاب
«شبهات حول القرآن و تفنیدها»
تا انتهای باب سادس

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر مؤدب

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۳

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر اعرابی

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۳

نگارنده:

مهدی لسانی

پاییز ۱۳۸۶

۱۰۵۲۳۳

۱۳۸۷

کتابخانه اساتید و محققان
تاسیس ۱۳۸۷

سپاس

از راهنمایی‌های استادان محترم راهنما و مشاور - حجت الاسلام و المسلمین دکتر مؤدب و حجت الاسلام و المسلمین دکتر اعرابی - که با ارشادات خود در انتخاب موضوع، ساختار بحث، نکات مهم درباره ترجمه و مباحث کتاب این کمترین را مورد لطف قرار داده‌اند سپاسگزاری نمایم.

همچنین بر خود لازم می‌دانم از پدر گرامیم محمد مهدی لسانی و دوست شفیقم جناب آقای جواد مصطفوی که در ویراستاری، بازخوانی و رفع برخی ایرادات شکلی یاریم داده‌اند سپاسگزاری نمایم.

با توجه به اینکه تحقیق حاضر در مشهد و در جوار بارگاه حضرت ثامن الائمه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به انجام رسیده است و تحصیلات کارشناسی اینجانب نیز در دانشگاه فردوسی بوده است ناگزیر برای رفع برخی ابهامات در ترجمه و محتوا از راهنمایی دلگرم کننده استادان محترم حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسینی شاهرودی و جناب آقای دکتر اسدی اعضاء محترم هیأت علمی دانشکده الهیات شهید مطهری دانشگاه فردوسی، بهره‌مند بوده‌ام که کمال سپاس و امتنان خود را تقدیم می‌دارم.

اما آنچه امکان تحصیل در طی دو سال و شرایط مناسب برای انجام این مطالعه را فراهم نموده است، حمایت دلگرم کننده تمام اعضاء خانواده خود و همسر و بویژه همسر فداکار مهربانم بوده است که در برابر بزرگواریهای بی‌منت آنان بال تواضع به زمین می‌سایم. امید که این تلاش کوچک مورد قبول ولی نعمت‌مان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و امام حیّ حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف قرار گیرد.

چکیده

پایان نامه حاضر به ترجمه و نقد کتاب شبهات حول القرآن و تفنیدها اثر دکتر غازی عنایت اختصاص دارد.

هدف از تحقیق، آشنایی با دیدگاههای نویسنده و نقد دیدگاههای وی در پاسخ به شبهات درباره قرآن می باشد.

در این بررسی ضمن ترجمه شش باب اول، کتاب مورد گفتگو از حیث شکلی و محتوایی بررسی شده است و ضمن تکمیل پاسخهای نویسنده در موضوع جمع و نگارش قرآن و آیات مکی و مدنی، دیدگاههای وی درباره شیعه و موضوع نزول قرآن بر هفت حرف نقد شده است.

بررسی نشان می دهد: دسته بندی موضوعی و مناسب شبهات، توجه به شبهات نوظهور در کنار شبهات قدیمی و تنوع پاسخها از نقاط قوت این اثر است و گزارش نکردن شبهه از منابع دسته اول در بیشتر موارد، پاسخگویی صرفاً با روش درون دینی و نپرداختن به پاسخها با نگاه برون دینی و عدم ریشه یابی علل وقوع شبهات از کاستی های آن است.

در پایان تأکید شده است: برای پاسخ به شبهات نیازمند نگاهی فرافرقه ای و آگاهی از سایر مکاتب می باشیم.

کلید واژه ها: غازی عنایت، قرآن، شبهات

فهرست مطالب

عنوان صفحه

پیشگفتار ۱

فصل اول: کلیات

بخش اول: تعاریف ۴

مقدمه ۴

بیان مسأله ۷

اهداف پژوهش ۱۰

اهمیت پژوهش ۱۰

پرسشهای پژوهش ۱۲

پیشینه پژوهش ۱۳

روش پژوهش ۱۴

بخش دوم: آشنایی با کتاب شبهات حول القرآن و نویسنده آن ۱۵

ویژگی های فکری نویسنده ۱۸

ویژگیهای کتاب ۱۹

الف - بررسی شکل، ساختار و روش کتاب ۲۰

ب - بررسی محتوای کتاب ۲۳

میزان بهره مندی از ادله اربعه ۳۴

میزان و چگونگی استناد به قرآن کریم ۳۸

فصل دوم: ترجمه کتاب شبهات حول القرآن و تفنیدها

«شبهه‌هایی درباره قرآن و پاسخ به آن»

مقدمه ۴۴

بخش اول: شبهه‌هایی درباره وحی قرآنی و پاسخ به آن ۵۸

بخش دوم: شبهه‌هایی درباره جمع قرآن و پاسخ به آن ۷۹

بخش سوم: شبهه‌هایی درباره نگارش و خط قرآن و پاسخ به آن ۱۰۱

- بخش چهارم: شبهه‌هایی درباره تواتر قرآن و پاسخ به آن ۱۰۸
- بخش پنجم: شبهه‌هایی درباره مکی و مدنی و پاسخ به آن ۱۱۲
- بخش ششم: شبهه‌هایی درباره نزول قرآن بر هفت حرف و پاسخ به آن ۱۶۵

فصل سوم: بررسی و نقد پاسخهای دکتر عنایت به شبهات

- بخش اول: جمع و نگارش قرآن کریم و پاسخهای دکتر عنایت ۱۸۰
- روش پاسخگویی ۱۸۰
- ریشه شبهات چیست؟ ۱۸۵
- آراء خاورشناسان درباره تدوین عهدین و قرآن ۱۸۶
- آراء دانشمندان مسلمان و تدوین قرآن ۱۹۰
- بخش دوم: مکی و مدنی و پاسخهای دکتر عنایت ۱۹۶
- روش پاسخگویی ۱۹۶
- ریشه شبهات چیست؟ ۱۹۷
- دو اسلوب مکی و مدنی متعارضند! ۲۰۳
- دلیل اشتباه خاورشناسان چیست؟ ۲۰۴
- قرآن متأثر از فرهنگ زمانه است! ۲۰۵
- قرآن مکی دشنامگوست! ۲۱۱
- قرآن تحت تأثیر یهود و نصاری و برگرفته از آنان است! ۲۱۲
- قرآن موضعگیری‌های سیاسی خصمانه با سایر اُمته‌ها دارد! ۲۱۵
- بخش سوم: نزول قرآن بر هفت حرف و دیدگاه دکتر عنایت ۲۱۸
- روش پاسخگویی ۲۱۸
- منشأ دیدگاه دکتر عنایت چیست؟ ۲۲۰
- آراء دانشمندان شیعه ۲۲۱
- بخش چهارم: شیعه در نگاه دکتر عنایت ۲۲۹
- اول: نقد حدیث ارحم اُمّتی بامّتی ۲۲۹
- دوم: پاسخ به اندیشه تحریف قرآن در روایات شیعه ۲۳۰
- سوم: نقد ادعای فقدان نصّ متواتر در امامت اهل بیت ۲۴۱
- ۱- روایات خلفاء دوازده گانه پیامبر در منابع اهل سنت ۲۴۲

۲۴۲.....	۲- حدیث متواتر غدیر.....
۲۴۵.....	۳- حدیث متواتر ثقلین.....
۲۴۷.....	۴- روایات مصداق یابی خلفاء دوازده گانه دربارہ مہدی اَمت.....
۲۴۹.....	نتیجہ.....
۲۵۱.....	فہرست منابع.....

پیشگفتار

همواره از حضور در اجتماعات مسلمانان احساس بهجت و سرور داشته‌ام. و این علاقه همراه با کنجکاوی درباره فرهنگ اقوام و مذاهب مختلف اسلامی بوده است. شاید از این رو طرح موضوعاتی با عنوان تقریب مذاهب اسلامی توجهم را به خود معطوف می‌نموده است. زد و خوردهای فرقه‌ای چیزی از این اشتیاق نکاسته‌اند و همواره دوست داشته‌ام از سایر برادران مسلمانم بیشتر بدانم. و امسال که با نام «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نامیده شده است، چقدر با این خواسته درونی من همگون است!

در این نوشتار با یکی از دانشمندان مسلمان از برادران اهل سنت و تلاشهای وی برای پاسخگویی به شبهات درباره قرآن آشنا می‌شویم که پیش از این در میان جامعه شیعه در ایران شناخته نبوده است.

این مطالعه در سه فصل ارائه می‌گردد.

در فصل اول، بخش اول به تعاریف شامل مقدمه، بیان مسأله، اهداف، اهمیت، پرسشها، پیشینه و روش تحقیق خواهیم پرداخت. بخش دوم به معرفی اجمالی کتاب شبهات حول القرآن و تفنیدها و نویسنده آن دکتر عنایت اختصاص دارد. اینجا می‌خواهیم بدانیم نویسنده کیست و ویژگیهای شکلی و محتوایی کتاب کدامند؟

در فصل دوم، به ترجمه شش باب از دوازده باب کتاب می‌پردازیم. که به طرح و پاسخگویی شبهات درباره وحی، جمع قرآن، نگارش و خط آن، تواتر، مکی و مدنی و نزول قرآن بر هفت حرف اختصاص دارد.

در ترجمه آیات از برگردان حضرت آیت الله مکارم شیرازی استفاده شده است.
در این فصل برای رعایت امانت، دخل و تصرفی در شیوه ارجاعات نویسنده در پی‌نوشت‌ها
نشده است. همچنین برای تمیز توضیحات مترجم از نویسنده در پی‌نوشت‌ها از واژه (مترجم) در
پایان توضیح استفاده شده است.

در فصل سوم و در چهار بخش به بررسی پاسخهای دکتر عنایت درباره وحی و جمع و
نگارش قرآن، مکی و مدنی، رأی نویسنده درباره نزول قرآن بر هفت حرف و بالاخره دیدگاههای
وی درباره شیعه که در کتاب انعکاس یافته است، خواهیم پرداخت.

سخن فرجامین، نتیجه‌گیری خواهد بود.

فصل اوّل

کلیّات

بخش اول

تعاریف

مقدمه

الشَّبَّهُ وَ الشَّبَّاهُ وَ الشَّبَّيْه، حقیقت معنی آن در همسانی و مماثله از جهت کیفیت است.^۱
اصل واحد در این ماده تنزیل چیزی در جایگاه چیز دیگر بخاطر مناسبت و همشکلی میان آن دو در صورت است.^۲
گفته شده است شبهه اسم است از اشتباه و آن در اموری است که جواز و حرمت و صحت و فساد و حق و باطل اشتباه شده باشد.^۳

-
- ۱- راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ترجمه و تحقیق غلامرضا خسروی حسینی، (تهران: مکتبه الرضویه، چاپ اول، ۱۳۶۳)، ج ۲، ص ۴۲۷
 - ۲- حسن مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، (تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۶۰)، ج ۶، ص ۸
 - ۳- سعید الخوری الشرتونی، اقرب الموارد، (تهران: دارالاسوه، ۱۳۷۴)، ج ۳، ص ۱۸

در فارسی «شبهت» - با تاء کشیده - به کار رفته است. یکی از مباحث مهم اصول فقه بحث در شبهات است و در آنجا اغلب مرادف با شک و تردید و مقابل ظن و قطع آمده است و اقسامی دارد:

شبهات بدویه، تحریمی، حکمی و جوییه و محصوره و غیر محصوره.^۱
همچنین در لغت به معنای التباس^۲ و پوشیدن کاری بر کسی است اما در اصطلاح آن است که دو پدیده از یکدیگر تمیز داده نشود بخاطر وجود تشابه ظاهری یا معنوی آن دو.^۳
از آن رو در امور مفهومی از این اصطلاح استفاده می شود که امر باطل و خلاف واقع، شبیه حق می باشد.^۴

علی علیه السلام نیز به همین مسأله اشاره دارد: «شبهه را شبهه نامیده اند چون حق را ماند، لیکن دوستان خدا را - فریفتن نتواند - که یقین، چراغ - رهگذر - ایشان است، و رستگاری راهبر. اما دشمنان خدا را گمراهی دعوت کننده است و کوری همراه برنده».^۵
تراجم کهن پارسی در برگردان آیه ۱۵۷ سوره نساء - ولکن شبهة لهم - از «مانند کرده شد» و «مانند او گردانیده شد» استفاده کرده اند.^۶

۱ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم از دور جدید، ۱۳۷۷)، ج ۹، ص ۱۴۱۳۹

۲ - اسماعیل جوهری، الصحاح، (بیروت: دارالعلم للملایین، چاپ چهارم، ۱۴۱۷ ه.ق)، ج ۶، ص ۲۲۳۶

۳ - راغب اصفهانی، پیشین، ص ۲۵۴

۴ - فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، (تهران: مکتب نشر الثقافه الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۰۸ ه.ق)، ج ۲، ص ۴۷۹

۵ - محمد بن ابی احمد رضی، نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، (تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هشتم، ۱۳۷۳)، خطبه ۳۸، ص ۳۸

۶ - جعفر یاحقی، فرهنگنامه قرآنی، (مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۲)، ج ۲، ص ۸۸۵

تعریف نقد

نقد یا انتقاد در لغت به معنای خرده گیری، سخن سنجی، به گزینی، نظر کردن در درمها و جز آنها و خوب و بد آنها را از هم جدا کردن، نظر کردن در شعر و سخن و تمیز دادن خوب آن از بدش به کار رفته است.^۱ و در اصطلاح عبارت از شرح معایب و محاسن شخص، عملکرد، واقعه، خبر و نظر است.^۲

شاخص ارزیابی نقد حاضر

در دانشهای مختلف معیار سنجش متفاوت است. در این بحث برترین شاخصها عبارتند از: قرآن کریم، عقل، حدیث و مستندات تاریخی. عیار، معیار، شاخص، ملاک و یا هر کلمه دیگر که بر ابزار سنجش و ارزیابی دلالت نماید باید از اصولی ثابت پیروی نماید.

شاخصها یا ملاکها و معیارهای نقد از اصول زیر پیروی می کنند:^۳

- ۱- نزد خردمندان مقبولیت و حجیت دارد.
- ۲- تابع ذوق و سلیقه فرد یا افراد خاصی نیست.
- ۳- اگر همگان مورد نقد را بر آن ملاکها عرضه کنند، نتیجه واحدی می گیرند.
- ۴- بداهت دارد و ابهام در آنها نیست.
- ۵- جامعیت دارد و همه موارد مشمول خود را توان ارزیابی دارد.
- ۶- مانع است و شامل موارد غیر خود نیست.

۱- علی اکبر دهخدا، پیشین، ج ۱۴، ص ۲۲۶۵۶

۲- غلامرضا ستوده، مرجع شناسی و روش تحقیق در ادبیات فارسی، (تهران: سمت، چاپ اول، ۱۳۷۱)، ص ۴۹۰

۳- جعفر نکونام، روش تحقیق کتابخانه ای با تأکید بر علوم اسلامی، (قم: انتشارات دانشگاه قم، چاپ دوم، ۱۳۸۲)، ص ۸۵

انواع و ارکان نقد

انسان از آن رو که دارای عقل، فطرت و اختیار است قابل نقد است و هم اینکه توانایی نقد را دارد.

با عنایت به انواع ارتباط چهار نوع نقد متصور است:

نقد انسان از خود، از خداوند، از سایر انسانها و نقد خداوند از انسانها.

ارکان تشکیل دهنده نقد نیز چهار است:

ناقد، نقدشونده، موضوع نقد و شاخص نقد.

آنچه برای نقد بدان نیازمندیم: احاطه علمی به موضوع و شاخص ارزیابی، انگیزه دستیابی به حق، انصاف در بررسی و پرهیز از پیروی هوا و پیشداوری است.

نادیده انگاشتن و تزلزل هر یک از این ارکان و اصول، نقد را پیچیده می‌سازد و خود شبهه می‌سازد.

تاکنون به ارتباط و تعامل دو سویه نقد و شبهه آگاهی یافته‌ایم. اینک پرسشی فرا روی ماست.

بیان مسأله

براستی چگونه است که شبهات مردود متولد می‌شوند؟

به گمان من حداقل پنج دلیل متصور است:

گاه به ادله و شواهد ضعیف و غیر قابل اعتنایی تمسک می‌کنیم.

گاه به بخشی از سخن توجه کرده‌ایم و از بخش دیگر که مکمل آن است غافلیم. پیچیدگی این مسأله از آن رو است که برخی نویسندگان مطلبی را در یک کتاب و دنباله یا تفسیر آن را در کتابی دیگر آورده‌اند و برای تسلط و احاطه بر یک نظریه، ناگزیر از مراجعه به سایر آثار وی خواهیم بود. تولید مفاهیم علمی مانند عام و خاص، مطلق و مقید و مجمل و مبین برای پرهیز از این خطاست.

گاه سخن را ندانسته‌ایم و غلط می‌پنداریم و در نتیجه بدفهمی بر چیزی خرده می‌گیریم که نویسنده آن را اراده نکرده است.

گاه شاخصهایی که هر یک از ناقدان و صاحبان آثار بدان پایبندند متفاوت است. در این حالت نیز تفاوت نتایج بدیهی خواهد بود.

گاه انگیزه، دستیابی به حق نیست و به جای شبهه علمی، شهوت عملی گریبانگیر ناقد است و تعصبا و هواهای نفسانی حتی به ما اجازه درست دیدن را نیز نمی دهد.

علی علیه السلام شبهه را به چهار شعبه یا گونه تقسیم نموده اند:

«شبهه بر چهار شعبه است. اعجاب به زینت، تسویل نفس، تأوّل عوج و لبس حق^۱ به باطل.»^۲

به نظر می آید در این کلام گهربار مرتبه اول به مورد اول پیش گفته ما قابل برگشت است و آن زمانی است که ظواهر امر ما را به گمراهی کشانده باشد و آرایش و زینت پدیده، ما را از شناسایی حقیقت آن دور ساخته است. اینجاست که فهم، «همچون مگسی در تار عنکبوت شبهه گرفتار می شود و چنین کس مبعوض ترین بندگان در نزد آفریدگار است.»^۳

مرتبه دوم و سوم کلام امام نیز می تواند دو حالت از مورد پنجم پیش گفته دانسته شود. همانگونه که اعجاب به زینت به رهزنی ظاهر دلالتان می کند، تسویل نفس، نشاندنده فریبکاری دل است که عمل بدی را در دیده عقل و قلب خوب تصویر می نماید. و تأوّل عوج، بیانگر توجیه انحراف است که می تواند ناشی از رسوخ تسویل نفس باشد آنگونه که فرد دیگر تمایلی برای درست دیدن از خود نشان نمی دهد و شاید این مرتبه همان است که در قرآن اینچنین تصویر شده است که «بگو: آیا به شما خبر دهیم که زیانکارترین (مردم) در کارها، چه کسانی هستند؟ آنها که تلاشهایشان در زندگی دنیا گم (و نابود) شده، با این حال، می پندارند کار نیک انجام می دهند.»^۴

۱ - در میزان الحکمه ج ۵، ح ۹۱۲۸، از قول خصال «تلّس الحق بالباطل» نیز آورده است.

۲ - محمد باقر محمودی، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، (بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، چاپ اول، ۱۳۷۹)، ج ۳، ص ۹۳۰

۳ - شریف رضی، پیشین، خطبه ۱۷، ص ۱۹

۴ - قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، (قم: انتشارات اسوه، چاپ سوم، ۱۳۷۸)،

کهف (۱۸)، آیه ۱۰۲ و ۱۰۳

اضطرار در دریای متلاطم شبهات^۱ گام دوم سلوک ایشان در درکات است و چون به دو فرمان «پرهیز از وقوع در شبهه»^۲ و یا «ارجاع مشکلات به عالم»^۳ که به توقف یا رجوع به عالم دعوت می‌کند توجهی نمودند و از حقیقت حزم، ورع و میانه روی که وقوف در برابر شبهه است^۴ پیروی نمودند و وصیت کشتییان را نشنیدند که «ای حسن به تو وصیت می‌کنم و وصیتی که رسول خدا مرا به آن سفارش کرد برایت کافی است... خاموشی به هنگام روی دادن شبهه»^۵؛ مرتبه سوم سلوکشان آغاز شد که «هر کس به شبهات مبتلا شود حرامها را مرتکب می‌شود و از آنجا که نمی‌داند هلاک می‌شود»^۶

اینجاست که دیگر خود، واقع را مشتبه می‌سازند و امور ابهام انگیز را برای پلیدیهای خود عذر قرار می‌دهند.^۷

اگر تا پیش از این خود قربانی بودند اینک امام هالکینند.

گونه چهارم هم جمع سه گونه اول تواند بود که کلام از جزء آغاز شده است و به کل ختم گردیده است. به این معنا که در مرتبه چهارم تمامی مراتب قبلی با یکدیگر جمعند. اینها برخی از مهمترین چالشهای فراروی یک نقد سازنده است.

نقدی که در آن نیکویی یک اثر به خوبی تبیین شود و نقایص و عیوب آن برای بازسازی و ادامه راه شناسانده شود و اگر ناقد به ارائه راهکاری صحیح در برابر آنچه ناصواب دانسته است توانا باشد این نقد، بهترین خواهد بود.

۱ - شریف رضی، پیشین، نامه ۳۲، ص ۶۴۳

۲ - محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، (تهران: مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ دوم،

۱۳۶۷)، ج ۵، ص ۱۵، ح ۹۱۲۳

۳ - همان، ح ۹۱۲۴

۴ - همان، ص ۱۴، ح ۹۱۱۲، ۹۱۱۳ و ۹۱۱۶

۵ - همان، ح ۹۱۱۴

۶ - همان، ص ۱۵، ح ۹۱۲۶

۷ - همان، ص ۱۳، ح ۹۱۰۵

بنابراین در تحقیق حاضر می‌خواهیم با ترجمه و بررسی شش باب اول کتاب «شبهات حول القرآن و تفنیدها» با مهمترین شبهات قرآنی بر اساس نظر مؤلف و شیوه نقد و پاسخگویی وی آشنا شویم. آنگاه مواردی که نظر مؤلف با دیدگاههای شیعه موافق نیست مورد گفتگو قرار دهیم. و در نتیجه ضمن معرفی نویسنده و کتابش، سطح علمی کتاب و تمایز آن با سایر آثار در موضوع پاسخگویی به شبهات را نیز بررسی نماییم. این نکته را نیز باید افزود که گاه دانشمندان بدون اطلاع از سایر فعالیت‌های علمی انجام شده دست به انتشار کتابهایی می‌زنند که چه بسا با کمی تفاوت پیش از آنان تألیف شده است. این مسأله بویژه با عنایت به تفاوت مذاهب اسلامی و کم توجهی به فعالیت‌های علمی مذاهب گوناگون روی می‌دهد. من نیز که به تقریب مذاهب علاقه مندم و وحدت مسلمانان در برابر دشمنان واحد را امری ضروری می‌دانم بخشی از فرصت خود را به شناخت دانشمندان اهل سنت و آراء علمی آنان اختصاص داده‌ام.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر اهداف ذیل را دنبال می‌کند:

۱- معرفی دکتر غازی عنایت و کتاب شبهات حول القرآن و تفنیدها.

۲- ترجمه شش باب اول کتاب.

۳- بررسی دیدگاههای نویسنده و نقد پاسخهای ارائه شده به شبهات.

اهمیت پژوهش

نقد در اسلام با قرآن آغاز می‌گردد. قرآن از زوایای مختلف کتابی نقادانه است و اگرچه ابتدا مؤمنین را به یقین دعوت نموده است و ریب را از ساحت قرآن به دور می‌داند^۱ اما خود را در معرض نقد می‌نهد و از اندیشمند منصف می‌خواهد تا با او هم‌اوردی کند. یا بهتر از سخن او

۱- قرآن کریم، بقره (۲)، آیه ۲

سخنی عرضه دارد و یا در برابر او سر تسلیم فرو آورد.^۱ تنها چند گام جلوتر داستانی از پرسش تردید آلود فرشتگان از ایزد و پاسخ ریشان^۲ نشان می‌دهد که حتی به چالش کشیدن خداوند نیز از دیدگاه قرآن متصور است و پروردگار به جای هرگونه تهدید به پاسخی شایان اقدام نموده است.

پاسخهای پیاپی قرآن به شبهات و نقدهای کافران^۳ جلوه سوم نقادی اوست که از سویی نشاندهنده توانایی علمی آفریننده قرآن است و از سوی دیگر به ما می‌آموزد که در مکتب اسلام، علم و حلم در کنار یکدیگرند به گونه‌ای که تنها با بررسی واژه «قل» می‌بینیم که ۳۳۲ بار در قرآن کاربرد داشته است که در عموم این موارد خطاب الهی به پیامبر گرامی برای ارائه پاسخ به پرسشها، شبهات، نقدها و استفتائات مردم است؛ فارغ از اینکه مسلمان، یهودی، مسیحی و یا مشرک باشند.^۴

نقدپذیری و پاسخگویی به ابهامات و شبهات حتی اگر باطل باشد از آن رو که هدایت مردم وابسته آن است امری ضروری است. حکمت الهی موجب شده است تا این پاسخها نه تنها در عصر نبوی بلکه برای تمام قرون و اعصار کارآمد بماند، آنگونه که پاسخ بسیاری از شبهات خاورشناسان یا جاهلان عالم نمای معاصر نیز با کمی جستجو در صفحات قرآن دانسته می‌شود.

در چهارمین تجلی، قرآن بر گردن عقاید، سنتها، کردار و گفتار و در یک کلام فرهنگ امتهای پیشین و عصر نبی، تیغ نقد می‌نهد.^۵

پرسشهای توییحی از پایمال شدن کرامت زن، نقد تثلیث، نقد نگرش دنیامدارانه و تأکید بر اصالت آخرت تنها برخی از قلّه‌های شکوهمند و حرکت آفرین نقد قرآنی است.

۱ - همان، آیه ۲۳ و ۲۴

۲ - همان، آیه ۳۰ تا ۳۳

۳ - نگاه کنید به: همان، انعام (۶)، آیه ۸ و ۹؛ انعام (۶)، آیه ۳۷؛ اسراء (۱۷)، آیه ۹۴ و ۹۵ و...

۴ - محمد فؤاد عبدالباقی، معجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم، (تهران: ذوی القربی، چاپ اول، [بی تا])، ص ۷۲۵

۵ - نگاه کنید به: قوآن سوری، بقره (۲)، ۷۰ و ۸۰ و ۱۱۲ و ۱۱۶ و ۱۷۰؛ مائده (۵)، ۷۲ و ۷۳؛ انعام (۶)، ۲۹ و ۳۰؛ یونس (۱۰)، ۶۸؛ مریم (۱۹)، ۱۶ و ۱۷؛ تکویر (۸۱)، ۱ تا ۹ و...

این نقد نه تنها آزادگی اندیشه را به ارمغان آورده است بلکه هدیه‌ای گرانمایه به ما ارزانی داشته است و آن اینکه قرآن، اینک خود شاخصی است برای نقد هر محتوا و روشی. آن زمان نیز که قرآن کریم خود هدف هجوم شبهات قرار می‌گیرد پاسخگویی به آن اهمیتی وافر می‌یابد چرا که هدف، هدایت انسانها بوده است و ارکان این هدایت بر قرآن کریم استوار است و با تخریب این رکن، بنای اسلام تخریب خواهد شد. اما اندیشمندان مسلمان نیز خود دارای سطوح و مراتب فهم و سهم معینی از دانش هستند و آثار آنان هرچند فاخر و ارزشمند نیازمند تکمیل است. کتاب مورد نقد حاضر نیز از همین رو مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

پرسشهای پژوهش

آنچه به هنگام ترجمه و بررسی پی‌جویی خواهیم نمود فهرستی از پرسشهای ذیل است:

الف. پرسشهای شکل، ساختار و روش کتاب

- ۱- آیا ساختار و روش بحث دارای ابتکار است؟
- ۲- آیا نویسنده بر ساختار و روش خود تا پایان اثر پایبند بوده است؟
- ۳- آیا از منابع دسته اول در طرح و پاسخگویی به شبهات استفاده شده است؟
- ۴- مهمترین منبع در طرح شبهات و پاسخ آن کدام است؟

ب - پرسشهای محتوای کتاب

- ۱- موضوعات طرح شده در شبهات چیست؟
- ۲- شبهات گردآوری شده در این بحث جامع و مانع هستند؟
- ۳- آیا شبهه خوب تقریر شده است و قلمرو آن مشخص شده است؟
- ۴- مبانی و منابع پاسخگویی نویسنده چیست؟
- ۵- آیا پاسخ از قوت کافی برخوردار است؟
- ۶- پاسخ شبهات از دیدگاه مدرسه اهل بیت قابل پذیرش است؟
- ۷- جایگاه کتاب از نظر علمی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

در سیر تاریخی گسترش اسلام فراوان بوده‌اند اندیشمندان مسلمان و یاغیر مسلمانی که یا با هدف شناخت و عمل به اسلام و یا پایان دادن به سیطره نفوذ اسلام به بررسی قرآن پرداخته‌اند که نتیجه اقدامات غیر روشمند یا مغرضانه آنان طرح شبهات فراوانی درباره اسلام، رسول گرامی خدا و قرآن کریم بوده است. در سده اخیر موج حملات مغرضانه به گونه‌ای چشمگیر افزایش یافته است چرا که شیاطین انس به خوبی می‌دانند برای تداوم نفوذ خود در کشورهای اسلامی باید سیاست برهنگی فرهنگی مسلمین و تحقیر ریشه‌های فرهنگی آنان را در دستور کار قرار دهند.

این مسأله برخی دانشمندان را بر آن داشته است تا به دفاع از ساحت اسلام و قرآن کریم همت گمارند و جریان فرهنگی نقد و پاسخگویی به شبهات را پدید آورند که موجب گسترش علوم قرآنی و غور در معارف والای قرآن نیز بوده است. بنابراین تهدید مزبور می‌تواند به فرصتی تاریخی تبدیل شود چون معرفت دینی هر عصر به تدریج و با زمینه‌های خاص خود به بشر افافضه می‌شود و یکی از زمینه‌های دریافت آن، سؤالات و شبهات نوپدید است.^۱

از این میان می‌توان به فهرست زیر اشاره نمود: سید قطب، شبهات حول الاسلام؛ امیر محمد کاظمی قزوینی، الاسلام و شبهات الاستعمار؛ عبد المنعم فؤاد، من افتراءات المستشرقین؛ محمد خلیفه، الاستشراق و القرآن العظیم؛ محمد عماد، شبهات حول القرآن الکریم؛ عمر لطفی العالم، المستشرقون و القرآن؛ محمد باقر حکیم، المستشرقون و شبهاتهم حول القرآن؛ عمر رضوان، آراء المستشرقین حول القرآن الکریم و تفسیره؛ غازی عنایت، شبهات حول القرآن الکریم و تفنیدها و آخرین اثر حایز اهمیت یعنی شبهات و ردود از محمد هادی معرفت. برخی نیز در ضمن مباحث مبسوط درباره علوم قرآنی به پاسخگویی شبهات پرداخته‌اند. مانند آیت الله خویی، البیان؛ آیت الله شهید صدر، علوم قرآنی (این کتاب بعد از شهادت استاد توسط شاگرد ایشان شهید آیت الله حکیم تکمیل گردید).

۱ - عبد الله جوادی آملی، تفسیر تسنیم، (قم: نشر اسراء، چاپ اول، ۱۳۷۸)، ج ۱، ص ۲۳۸

هر کدام از آثار با توجه به هدفگذاری نویسندگان از همگنان تمایز یافته است. در این میان گرچه برخی بیشتر به کتاب مورد گفتگویی ما شباهت دارند اما بررسی ما نشان داد که کتاب حاضر از حیث پرهیز از بحثهای مقدماتی، پرداختن به اصل موضوع، بررسی صرف شبهات قرآنی و پرهیز از ورود به سایر عرصه‌ها و روش تبویب از تمامی این آثار متمایز می‌گردد.

موضوع این تحقیق تبارشناسی این آثار نیست بلکه در آن ضمن ترجمه شش باب اول کتاب **شبهات حول القرآن و تفنیدها** و گزارش توصیفی آن، به نقد، ارزیابی و رد و قبول دیدگاههای دکتر غازی عنایت خواهیم پرداخت.

این کتاب و نویسنده آن تاکنون در مقاله‌های علمی و پایان نامه‌های دانشجویی مورد گفتگو و نقد نبوده است و امیدواریم این بررسی مقدمه‌ای برای آشنایی دوستداران علوم قرآنی و دانشجویان با این دانشمند و آثار وی باشد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر کتابخانه‌ای و مبتنی بر متن پژوهی است. برخی اندیشمندان نقد را یکی از انواع نه گانه شرح می‌دانند. از این رو نقد نوعی متن پژوهی است که در آن یک اثر بر اساس معیار یا معیارهایی ثابت سنجیده می‌شود و معایب و محاسن آن بر پایه همان معیار شرح می‌گردد.^۱ در این مطالعه تلاش خواهیم کرد قرآن را بر شاخصهای دیگری چون حدیث و مستندات تاریخی حاکم قرار دهیم و در بررسی دیدگاههای دکتر عنایت از جاده انصاف خارج نشویم. البته بدیهی است که نویسنده کتاب از مدرسه خلفا و ناقد از زاویه دید مدرسه اهل بیت می‌نگرند و این مهم منجر به تفاوت در برخی دیدگاهها خواهد بود.